

بررسی انگیزه‌ها و عوامل و پیامدهای برگزاری جشن تکلیف (نشانه موردی دبستان شمیم رحمت (۱))

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۱۵

تاریخ تأیید: ۱۴۰۱/۰۲/۲۲

* الهام یوسفیان

چکیده

هدف از این پژوهش، بررسی انگیزه‌ها، عوامل و پیامدهای برگزاری جشن تکلیف نشانه موردی دبستان شمیم رحمت (۱) است. روش پژوهش گراند تئوری است که مبتنی بر رهیافت تفهیم تفسیری است. درک جهان اجتماعی از دیدگاه سوژه‌های مورد بررسی و معنایی که آنها به دنیای اجتماعی می‌بخشند، هدف اصلی و اساسی پژوهش است. جشن تکلیف یکی از مهم‌ترین جشن‌ها در طول زندگی هر انسانی است که برخی از افراد با قصد و انگیزه در این جشن شرکت می‌کنند. شرکت در این جشن یکی از مهم‌ترین انتخاب‌هایی است که افراد با نتایج و پیامدهای دامنه‌داری در آن حضور می‌یابند و علی‌رغم امکان‌ها و انتخاب‌های دیگر، این مسیر را در زندگی خود درپیش می‌گیرند. اما چه عواملی زمینه‌ساز اجتماعی دانش آموزان را برای شرکت در جشن تکلیف رقم می‌زند و آنها با کدام انگیزه‌ها به دنیای این جشن روی می‌آورند؟ این تحقیق با روش کیفی و با استفاده از نظریه زمینه‌ای به جستجوی پاسخ می‌پردازد. به همین منظور، با هشتاد نفر از دانش آموزان شرکت‌کننده در جشن تکلیف مصاحبه عمیق صورت گرفت که یافته‌های تحقیق بیان‌گر آن هستند که دو

صورت از عوامل درونی و بیرونی در پیدایش انگیزه‌های دانش آموزان برای شرکت در جشن تکلیف موثر هستند. عوامل درونی به بسترها و شبکه‌های معنوی و همچنین شخصیت‌های مذهبی به‌عنوان گروه مرجع اشاره دارد، که افراد در آن زیست می‌کنند. عوامل بیرونی شامل آموزش‌های مدرسه و والدین است که در مجموع این عوامل سه انگیزه مختلف را برای شرکت در جشن تکلیف پدید می‌آورند که شامل انگیزه معنوی، انگیزه اجتماعی و انگیزه ابزاری است، که در نهایت دین‌داری و دین‌پذیری آنان شکل بگیرد. در پایان، این یافته‌ها در غالب یک مدل علی- فرآیندی ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: جشن تکلیف، عوامل ورود به جشن تکلیف، نظریه زمینه‌ای، شمیم رحمت.

مقدمه

از مهم‌ترین دوره‌های زندگی انسان که با تغییرات روحی و جسمی همراه است دوره بلوغ است. یکی از جلوه‌های بلوغ، بلوغ شرعی است که اصطلاحاً این نوع بلوغ را تکلیف هم می‌گویند. در بیان معنای تکلیف آمده است: تکلیف یعنی وادار کردن به کاری که سختی دارد. (بنایی قرشی، ۱۴۱۲ ق، ج ۶، ص. ۱۳۷)

علاوه بر تغییرات روحی و جسمی در این دوره بزرگ‌ترین اتفاقی که برای شخص می‌افتد این است که مورد خطاب تکالیف الهی است. فردی که از دوران کودکی وارد این دوران می‌شود ضروری است که از کودکی او را با مسائل دینی آشنا کرده و بعد از آن در بدو تکلیف به او آگاهی کامل داده و از طریق یک نگرش صحیح بر او ایجاد انگیزه کرده و با تقویت اراده، او را برای عمل به آن‌ها برانگیخت.

با ورود فراگیران به مدرسه، نه تنها فرهنگ‌ها و ارزش‌ها و هنجارهای سنتی و هویت ملی هر جامعه‌ای به طرز جالب، پرجاذبه و همراه با استدلال به نوجوانان و جوانان منتقل می‌شود بلکه ارزش و تجربیات ارائه شده توسط معلمان و دیگر بزرگان در زمینه علوم مختلف که مورد نیاز یک انسان است به طرز کاربردی به وی آموخته می‌شود. (رفیع پور، ۱۳۸۷، ص. ۳۵۵)

از نظر مید من مفعولی مجموعه‌ای است سازمان‌یافته از طرز فکری که شخص گرفته و در خود درونی کرده و من مفعولی نظارت بر خود دارد و به آن ثبات می‌بخشد و در پی انطباق فرد با انتظارات دیگران است. (ریترز، ۱۳۷۹، ص. ۲۸۰)

براساس من مفعولی دانش‌آموز مکلف در پی انطباق خود با انتظارات دیگران مهم است. از این رو والدین برای سهولت در دین‌داری و دین‌پذیری بایستی به تمرین

اعمال عبادی پیش از تکلیف و از تکنیک تدریج برای سن پس از تکلیف استفاده کنند.

در این تحقیق درصدد هستیم به این دو پرسش پاسخ دهیم: اول این که کنش‌گران برای مکلف شدن از چه انگیزه‌هایی برخوردارند؟ و دوم این که چه عوامل و زمینه‌هایی موجب پدیدارشدن این انگیزه‌ها در آن‌ها می‌شود تا جشن تکلیف را به عنوان محیط کنش و فعالیت در آینده انتخاب کنند؟

بر اساس این پژوهش برای پاسخ به سؤالات رفتار کنش‌گران در دو سطح معناکاوی شده است؛ سطح آشکار که محقق به صورت توصیفی آن چه را که آن‌ها بیان کرده ثبت می‌کند و سطح نهان که محقق به بررسی معنای رفتارهای اجتماعی می‌پردازد.

مروری بر ادبیات تحقیق

جشن تکلیف از مراسم گذار است. مراسم گذار نسبت به ادیان مختلف متفاوت است. سن بلوغ نزد زرتشتیان ۱۵ سالگی است. هرچند کودک زرتشتی از همان اوان کودکی با آیین‌ها و مراسم ویژه آشنا می‌شود و در فرهنگ اجتماعی-دینی خود می‌بالد، اما آیین و مراسم «سدره‌پوشی» و «کشتی‌بندان» - پوشیدن پیراهن سفید بستن کمر بند آیینی - ورود و پذیرش به جامعه زرتشتی بین ۷ تا ۱۵ سالگی انجام می‌گیرد.

جشن تکلیف در دین یهود برای پسران و دختران، بر میتسوا و بت میتسوا نام‌گذاری می‌شود. بر میتسوا و بت متسوا آیین یا مراسمی است که در طی آن پسران و دختران یهودی که به سن تکلیف رسیده‌اند آن را جشن می‌گیرند. بر طبق شرع یهود، زمانی که پسران یهودی به سیزده سالگی می‌رسند مکلف شده و بر میتسوا می‌شوند. در دین یهود دختران در سن ۱۲ سالگی به تکلیف می‌رسند. پیش از به تکلیف

رسیدن بچه‌ها، پدر و مادر مسئول کارهای بچه‌ها می‌باشند. (سلیمانی اردستانی، ۱۳۸۵، ص. ۱۱۶)

اولین و مهم‌ترین آیینی که برای همه مسیحیان ضرورت دارد، تعمید است که دارای مناسک ویژه‌ای است. «انسان با تعمید به جامعه مسیحیت وارد می‌شود و رسالت دائمی کلیسا را برعهده می‌گیرد. این رسالت عبارت است از گواهی دادن به کارهای نجات‌بخش خدا به وسیله عیسی. به عقیده هر مسیحی، تعمید وسیله‌ای است که خدا با آن همه آثار زندگی و مرگ را اعطا می‌کند. هر مسیحی فقط یک‌بار، هنگام ورود به جامعه مسیحیت، تعمید می‌پذیرد. تعمید اصولاً با گونه‌ای از شستشو انجام می‌گیرد.» (میشل، ۱۳۸۱، ص. ۴۹) «نیمه دوم از طلوع و پیشرفت در زندگی مسیح "تأیید" نامیده می‌شود. در نیمه اول (تعمید) بر نجات از گناه تأکید می‌شود و طی آن، خدا با فرد گناهکار آشتی می‌کند و وی را به زندگی بر اساس ایمان و اطاعت فرامی‌خواند. ولی در نیمه دوم (تأیید) بر جنبه مثبت ادای شهادت به آنچه خدا به وسیله‌ی عیسی برای بشریت محقق می‌ساخته است و نیز بر کمک خواستن از روح القدس برای انجام این وظیفه تأکید می‌شود. در دین اسلام وقتی پسر یا دختر به سن معینی رسیدند و بالغ شدند، به آنان «مکلف» گفته می‌شود. کسی که به سن تکلیف می‌رسد، باید دستورهای دینی را انجام دهد و به واجبات عمل کند و از آنچه خداوند ممنوع ساخته (یعنی محرمات) پرهیز کند. سن تکلیف برای دختران ۹ سالگی و برای پسران ۱۵ سالگی است.» (میشل، ۱۳۸۱، ص. ۵۲)

رضی‌الدین علی بن طاووس نخستین فردی است که مراسم جشن ادب را در اسلام بنا کرد و روز تشریف به تکلیف را «عید» بیان کرد. او در این زمینه می‌گوید: «یکی از چیزهایی که خداوند جل جلاله من را بدان رهنمون شد و تا کنون کسی را نیافته‌ام که در این باره با من سخن بگوید، تعظیم و بزرگداشت زمان تشریف به تکلیف و فضایل مرتبط با آن است» است. (ابن طاووس، بی تا) ابن طاووس نخستین

جشن تکلیف را برای فرزندش محمد با حضور اعضای خانواده برگزار می‌کند. (ابن طاووس، بی تا، ص. ۳۱۲).

این جشن در تاریخ ۹ محرم سال ۶۵۹ قمری در نجف اشرف برگزار می‌شود. البته ابن طاووس پیش از آن عهد کرده بود وقتی که فرزندش به سن تکلیف برسد و زنده باشد، ۱۵۰ دینار صدقه بدهد. (ابن طاووس، ۱۳۷۷، ص. ۱۴۲)

نکته قابل توجه آن که سید بن طاووس سن را ملاک آغاز بلوغ دانسته است. از این رو منجم خبره‌ای را به منزل دعوت می‌کند تا با اطلاعات کافی، ساعت دقیق آغاز تکلیف فرزند خود را معلوم کند. (طاووس، بی تا، ص. ۳۱۲-۳۱۳)

استخراج ساعت دقیق به تکلیف رسیدن، هدفمند است زیرا ابن طاووس معتقد است افراد باید تاریخ و ساعت به تکلیف رسیدن را ضبط کنند تا هر ساله به شکرانه رسیدن به این مرحله، آن را گرامی دارند. (طاووس، بی تا، ص. ۳۱۴) بنابراین در تحقیق حاضر سعی شده است که سن به تکلیف رسیدن را معیار قرار دهیم. لازم به ذکر است که سید بن طاووس از تکلیف به واژه «تشریف» یاد می‌کند که به نظر می‌رسد هدف ایشان، کاستن از بار معنای «سختی و اجباری» است که در واژه تکلیف نهفته است. در تحقیق حاضر مدیر دبستان نام جشن تکلیف را «جشن ادب» ذکر کرد و علت آن را به تبعیت از سید بن طاووس کاستن بار معنایی واژه تکلیف بیان می‌کند. علاوه بر آن سید بن طاووس روز جشن را بزرگ‌ترین عید دانسته تا آن جایی که سایر اعیاد را فرع بر آن می‌داند. (طاووس، ۱۳۷۷، ص. ۷۷)

ایده سید بن طاووس برای گرفتن جشن تکلیف، مخالفان و موافقان داشته است. غالب علما در برابر پیشنهاد جشن تکلیف سید بن طاووس سکوت اختیار کردند که شاید بتوان آن را موافقت ضمنی و اجمالی آنان دانست. اما گروهی از علما به صراحت موافقت خود را اعلام کردند به عنوان نمونه محمدی ری شهری جشن تکلیف را «یوم‌الله» می‌داند. (محمدی ری شهری، ۱۳۷۵، ص. ۲۹) و با تعریف

زیاد، اقدام ابن طاووس را «سنت حسنه» و «نمونه‌ای از تعظیم شعائر الهی» بیان می‌دارد. (محمدی ری شهری، ۱۳۷۵، ص. ۳۰-۱۴) از دیگر دلایل موافقت علما برای برپایی جشن تکلیف، آثار تربیتی آن است. (محمدی ری شهری، ۱۳۷۵، ص. ۴۱-۳۳) محمد باقر شهیدی گلپایگانی مترجم رساله «التشریف...» در انتهای برگرداندن این اثر به زبان فارسی به این مسئله اشاره دارد که آقابزرگ تهرانی پیگیر چاپ و انتشار این رساله بوده است که نشان‌دهنده موافقت ایشان با محتوای رساله است. (ابن طاووس، بی تا، ص. ۳۰۷)

اما چهار سده پس از مؤسس جشن تکلیف اولین مخالف حر عاملی است که دلایل روایی و کلامی خود را مطرح می‌کند و آن را بدعت می‌شمارد. او تعلیقه‌ای بر رساله ابن طاووس زده و آن را نقد می‌کند. (حر عاملی، بی تا، ص. نسخه خطی شماره ۱۷۵۱). آیت‌الله جوادی آملی بدون این‌که از شیخ حر عاملی یاد کند در پاسخ به اهل سنت برای شبهه بدعت می‌فرماید: «چون کسی این جشن را به قصد ورود به سنت برگزار نمی‌کند بلکه آن را به شکرانه این نعمت که مورد خطاب خداوند متعال قرار گرفته برپا می‌کند بلا اشکال است.» (عبدالله، جوادی آملی، ۱۳۷۴، ص. ۳۸۲-۳۷۹)

روش‌شناسی تحقیق

همان‌طور که در ادبیات پژوهش حاضر دیده شد، مقدار کمی از تحقیقات و آن هم به صورت گذارا به این مسأله پرداخته‌اند و آن‌ها به عوامل و انگیزه‌های افراد شرکت‌کننده در جشن تکلیف پرداخته‌اند.

همین شناخت اندک از ابعاد مسأله و هم‌چنین نبود فرضیات و نظریات در این حوزه، ما را به استمداد از روش‌های اکتشافی و کیفی برای واکاوی معانی ذهنی کنش‌گران دانش آموز سوق می‌دهد. به علت اینکه مطالعات کیفی از نظر ماهیت

طولی هستند برای انجام چنین پژوهشی کارآیی بیشتری دارند. بنابراین، با توجه به علل فوق، محقق در این پژوهش روش «نظریه زمینه‌ای» را برگزیده است.

منظور از نظریه زمینه‌ای «آن نظریه‌ای است که مستقیماً از داده‌هایی استخراج شود که در جریان پژوهش به طور منظم گردآید و تحلیل شود. در این روش، پژوهش‌گر کار را با نظریه‌ای که از قبل وجود دارد شروع نمی‌کند بلکه کار را در عرصه واقعیت آغاز می‌کند و می‌گذارد نظریه از درون داده‌هایی که گرد می‌آورد پدیدار شود.» (اشتراوس و کربین، ۱۳۹۰، ص. ۳۴)

در مطالعه حاضر از مصاحبه عمیق و نیمه ساختار یافته که تناسب بالایی با روش نظریه زمینه‌ای دارد برای گردآوری اطلاعات استفاده شده است، و هم‌چنین محقق از مشاهده مشارکتی و برگزاری مسابقه محرم و نامحرم در این پژوهش یاری جسته است.

در تحقیق کیفی و به‌خصوص روش نظریه زمینه‌ای از دو نوع نمونه‌گیری استفاده می‌شود. از «نمونه‌گیری هدفمند» برای گزینش افراد مورد مصاحبه و از «نمونه‌گیری نظری» برای تعداد افراد، تعیین محل داده‌های مورد نیاز، یافتن مسیر پژوهش، گزینش داده‌ها و مفاهیم استفاده می‌شود. حجم نمونه به اشباع نظری سوالات موردبررسی بستگی دارد. نمونه‌گیری نظری بر اساس مفهوم «مقایسه» استوار است. منظور از مقایسه این است که به سراغ جاها، آدم‌ها و رویدادهایی برویم که امکان کشف گوناگونی را به حداکثر برساند و مقوله‌ها را از نظر ویژگی‌ها و افراد غنی کنند. (اشتراوس و کربین، ۱۳۹۰، ص. ۲۱۹)

در این پژوهش، محقق از نمونه‌گیری هدفمند بهره‌گرفته است. در این نمونه‌گیری، محقق با افرادی تماس می‌گیرد که در زمینه موضوع مورد مطالعه دارای اطلاعات کافی باشند که اصطلاحاً به آنان دروازه‌بانان تحقیق می‌گویند.

فرآیند تحلیل داده‌ها در نظریه زمینه‌ای به مراحل کدگذاری در آن اشاره دارد.

کدگذاری در این روش شامل سه مرحله کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی است. در فرآیند کدگذاری، واحد تحلیل، «مفهوم» است. در مرحله کدگذاری باز، داده‌ها به پاره‌های مجزا خرد می‌شوند و از لحاظ شباهت‌ها و تفاوت‌ها با یکدیگر مقایسه می‌شوند. هم‌چنین رویدادها، حوادث، اشیاء و عمل - تعامل‌هایی که از لحاظ مفهوم ماهیت یکسانی دارند یا از لحاظ معنا به هم ربط دارند، ذیل مفهوم انتزاعی تری که «مقوله» می‌نامیم، قرار می‌گیرند. (اشتراوس و کرین، ۱۳۹۰، ص. ۱۲۴)

یکی از روش‌های کدگذاری باز تحلیل سطر به سطر است. مرحله دوم «کدگذاری محوری» است. در این مرحله، مقولات به صورت یک شبکه در ارتباط با هم قرار می‌گیرند. مرحله نهایی «کدگذاری گزینشی» است. این کدگذاری برای یکپارچگی و پالایش مقوله‌ها به کار می‌رود. (اشتراوس و کرین، ۱۳۹۰، ص. ۱۲۴) در این مقولات اصلی ایجاد شده در تحقیق به هم پیوسته و طرح نظری بزرگ‌تری را به دست می‌دهند تا یافته‌های پژوهش شکل نظریه به خود بگیرد. بعد از تعیین مقوله هسته، سایر مقولات حول محوری در قالب مدلی پارادایمیک ترسیم می‌شوند. این مدل همان نظریه زمینه‌ای است.

یافته‌های تحقیق

گزارش توصیفی جشن تکلیف

دبستان دخترانه شمیم رحمت ۱ تحت پوشش ناحیه ۲ اصفهان است. آدرس این دبستان در اصفهان، خیابان نشاط، جنب ایران خودرو، کوچه شهید طالبی (۱۵) است. در این مدرسه به مناسبت جشن تکلیف دختران برنامه‌هایی قبل از جشن، در هنگام جشن و بعد از جشن انجام شده است. این مدرسه ۲ کلاس پایه سوم دارد.

برنامه‌های قبل از جشن

الف) خواندن نماز جماعت توسط امام جماعت: دانش‌آموزان همراه با کادر مدرسه در صفوف منظم به امامت آقای فاطمی‌زاده نماز جماعت خواندند. فضایی که دانش‌آموزان در آن نماز می‌خوانند با برهه‌های مختلف به‌عنوان مثال گنبد امام حسین (ع) و هم چنین تابلوی بازی مار و پله که قسمت پله آن با نماز، حجاب، مشارکت ملی، ... و قسمت مار آن با پرچم آمریکا، BBC، عدم بصیرت و آگاهی، اغتشاش و... قرار داده شده است. سخنرانی امام جماعت در بین دو نماز شامل بیان احکام، زندگی‌نامه امامان، موارد اخلاقی، پاسخ دادن به سؤالات احکام و ارائه مسابقه بود، به‌عنوان مثال یکی از مسابقات، مسابقه ارکان نماز بود که در اسناد موجود است.

ب) آموزش معلمان: بر اساس مصاحبه‌ای که از خانم ظهرا بی گرفته شده آموزش‌های زیر داده شده است.

۱- نماز فردی و جماعت: این آموزش از دو طریق صورت گرفته، یکی بر اساس آموزش کتاب درسی و دیگری آموزش عملی. آموزش عملی نیز به چند صورت انجام شده: الف) آموزش نماز دو و سه و چهار رکعتی که اول به صورت تک‌تک در نمازخانه و بعد با گروه‌های سه نفری انجام شد. ب) آموزش نماز در کلاس درس و بر روی نیمکت‌ها و در پایان سال آزمون نماز گرفته شده است. ج) آموزش وضو نماز، واجبات رکنی و غیررکنی از طریق پرسش و پاسخ، معما، فیلم‌های کوتاه، بازی، کاردستی و مسابقه انجام شد که مسابقه‌ی خاطره‌ی اولین نماز در اسناد موجود است. د) آموزش وضو نماز، تیمم از طریق کتاب‌نامه‌های معلم احکام و کتاب‌کار آن در روزهای پنج‌شنبه انجام شده. آموزش از طریق شناسنامه مذهبی مدرسه که در اسناد موجود است توسط دو معلم به دانش‌آموزان صورت گرفته است.

۲- قرآن: سور قرآنی در شناسنامه مذهبی به این صورت آموزش داده شد که به مدت دو هفته هر روز با صوت قاری بچه‌گانه یک سوره مرتب تکرار شد تا دانش‌آموزان حفظ شوند.

۳- پیام قرآنی: پیام قرآنی بالای تابلو کلاس نوشته شد و بعضی از آن‌ها را در قالب شعر و نقاشی و شعار هفتگی آموزش داده شد.

۴- امامان: از طریق تصاویر کتاب و به صورت توصیفی است.

۵- نیاز به مرجع: بر اساس کتاب‌کار احکام انجام شده است.

۶- اخلاقیات: از طریق گروه‌بندی دانش‌آموزان و در قالب پیام‌های قرآنی و به صورت عملی انجام شده است.

۷- اصول و فروع دین: از طریق بازی با کارت و نقاشی و شعر بوده است.

۸- معاد: بر اساس درست کردن کاردستی بهشت.

۹- عدل: از طریق اجرای نمایش بوده است.

۱۰- حجاب: از طریق نقاشی و کتاب نامه‌های معلم احکام.

در جلسه‌ای که برای توجیه مادران برای جشن تکلیف برگزار شد خانم امیدی دعوت شدند و محوریت بحث ایشان: ۱. نامه سید بن طاووس به فرزندش ۲. ذکر ۸ پله قرآنی به مناسب جشن ادب که اگر انسان آن‌ها را رعایت نکند ادب نمی‌شود. ۳. وظایف والدین در دوران بلوغ برای فرزندان، بود.

مدیر مدرسه در این جلسه اظهار کردند که چون تکلیف یک‌بار سنگین دارد نام جشن تکلیف را به جشن ادب تغییر دادم، ایشان قسمتی از نامه سید بن طاووس به فرزندش را برای مادران قرائت کردند.

برنامه‌های روز جشن تکلیف

روز جشن تکلیف مدرسه دوشنبه دوم بهمن ماه ۹۶ برگزار شد. جشن این مدرسه مقارن با میلاد باسعادت حضرت زینب(س) بود. دانش‌آموزان همراه با مادران و برخی همراه پدر و مادر حضور داشتند. معلم دو کلاس همراه با مربی پرورشی و مدیر مدرسه نیز حضور داشتند. در محل ورود جشن میزی طراحی شده بود که این میز با شمع و گل و آینه تزئین شده و با دود کردن اسپند از خانواده‌ها و دانش‌آموزان استقبال شد.

سالن جشن دارای یک جایگاه بود که با نمادی زرد رنگ تزیین و روی آن نوشته شده بود یا امام رئوف دل به تو بسته‌ام. در اطراف نماد زرد رنگ بادکنک‌های سفید و صورتی قرار داشت و پائین جایگاه پارچه‌های ساتن به رنگ زرشکی و سفید طراحی شده بود. نماد کعبه در سمت راست جایگاه به صورت ماکت قرار داشت و در سمت چپ جایگاه میزی قرار داشت که با لوح‌های یادبود و کیف‌های نماز تزئین شده بود. در روبه‌روی جایگاه صندلی‌ها قرار داشت که چند ردیف جلو را دانش‌آموزان نشسته بودند و بقیه صندلی‌ها را والدین آن‌ها نشسته بودند.

در ابتدای جشن مدیر با سلام و عرض خوش‌آمدگویی به خانواده‌ها برنامه‌ها را اعلام کردند. در ابتدا تلاوت آیات قرآن توسط دانش‌آموزان کلاس خانم ظهرابی به صورت دسته‌جمعی در گرد کعبه صورت گرفت و در مقابل هر دانش‌آموز یک رحل قرآن همراه با قرآن وجود داشت و آن‌ها به تلاوت آیات سوره ضحی پرداختند و خانم ظهرابی بیان می‌کند حدوداً دو ماه آموزش و تمرین تلاوت دسته‌جمعی طول کشید. در مصاحبه‌های انجام شده تعداد نسبتاً زیادی از دانش‌آموزان از خواندن قرآن به صورت دسته‌جمعی در این جشن خوشحال بودند.

دومین برنامه قرائت سرود ملی توسط همه حضار اعم از دانش آموزان و والدین آنها بود. در هنگام خواندن سرود ملی، چهار دانش آموز پرچم جمهوری اسلامی را تکان می دادند.

پرچم نشانه ملی یک کشور و بیانگر ارزش‌ها و هنجارهای پذیرفته شده آن مرزوبوم است. (موریس، ۱۳۸۳، ص. ۳۲۰) از جمله نمادهای مشارکتی می‌توان به نمادهای هم‌بستگی که شامل پرچم و سرود ملی است و نمادهای مذهبی که شامل مراسم مذهبی است اشاره کرد. (محسنیان راد، ۸۹: ۹۰) در این جشن از نماد پرچم و سرود ملی و هم چنین مراسم جشن تکلیف استفاده شده است.

بعد از آن دانش آموزان به اجرای سرودی که مربوط به جشن تکلیف بود در گرد کعبه پرداختند و در مصاحبه‌های انجام شده تعداد نسبتاً زیادی از دانش آموزان اظهار داشتند که از خواندن این سرود لذت بردند. سپس دانش آموزان بر روی صندلی‌ها نشستند و شعر امام رضا(ع) را به صورت دسته‌جمعی خواندند.

در مرحله بعد کیک جشن تکلیف توسط مربی پرورشی آورده شد و به دانش آموزان نشان داده شد. دو کیک در جشن آورده شد یکی از آن‌ها به شکل کتاب بود که یک طرف آن نوشته شده بود: میلاد حضرت زینب مبارک و طرف دیگر آن: دبستان غیردولتی شمیم رحمت (بهمن ۹۶) و کیک دوم که روی آن یک دختر با چادر تزئین شده بود و در پایین آن نوشته شده بود: جشن ادب دبستان شمیم رحمت. با آوردن کیک، مدیر مدرسه دانش آموزان را به داشتن ادب نسبت به پروردگار و رعایت حجاب تذکر داد.

در مرحله بعد توسط آقای علی‌دادی اجرای برنامه صورت گرفت. ایشان از طریق شعر، داستان، احادیث، نشان دادن مسائل دینی بر روی پاور، مسابقه، تشویق و جایزه اجرای برنامه کردند.

بعد از آن خانم مدیر نام دانش‌آموزان را قرائت کرده تا هدایای آن‌ها که شامل قرآن، کیفی که در آن چادر نماز و مقنعه و سجاده بود و هم چنین کتاب‌هایی که تزئین شده بود و لوحی که روی آن نوشته شده بود جشن عبادت مبارک و یک طرف آن عکس دانش‌آموز و طرف دیگر آن پیمان‌نامه بود، توسط معلمان اهدا شد. همه چادر نمازها به رنگ سفید و جلوی آن با گل‌های کوچک قرمز تزئین شده بود. کتاب‌ها شامل گل‌واژه‌های تکلیف (خردمندی، ۹۴) نامه‌های معلم احکام و کتاب کار آن (ذوالفقاری، ۹۲) بود.

امام علی (ع) می‌فرمایند: من دوست دارم آن‌چه را که برای برادر مسلمانم مفید است هدیه دهم تا صدقه. (کلینی، ۱۳۸۸، ص. ۱۴۴) هدیه کتاب در جشن تکلیف بر اساس نیاز مخاطب داده شده است و یک پیام فرهنگی را به مخاطب القاء می‌کند. در مصاحبه‌های انجام شده تعداد زیادی از دانش‌آموزان نسبت به هدیه چادر احساس شادمانی داشتند.

در مرحله بعد چادرها توسط مادران به دختران ۹ ساله پوشانده شده آن‌ها گرد کعبه نشسته و توسط یکی از دانش‌آموزان کلاس سوم سوگندنامه قرائت شد و آن‌ها تکرار کردند. و بعد از آن دانش‌آموزان با چادرهای سفید گرد کعبه گشته و ذکر لیبیک را بر زبان جاری کردند. در این جا قابل ذکر است که چادر و کعبه دو نماد مقدس است که هاله‌ای آن را پوشانده تا تقدس آن حفظ شود. در مصاحبه‌های انجام شده اکثریت دانش‌آموزان گردش به گرد کعبه را جذاب‌ترین قسمت دانسته‌اند.

بعد از آن دانش‌آموزان گرد کعبه نشسته و قرائت دعای فرج کردند و تعداد زیادی از آن‌ها در طی مصاحبه از خواندن دعای فرج خشنود بودند. پس از آن کیک توسط مربی پرورشی و معلمان تقسیم شده و از آن‌ها و خانواده‌شان پذیرایی شد. برخی از والدین دانش‌آموزان با دادن گل یا تاج گل و نوشتن نامه این روز را به دختران خود تبریک گفته و عکس آن‌ها همراه با دخترانشان توسط خانم باقری گرفته شد. در

مصاحبه‌های انجام شده یکی از پدران قراردادن تاج گل بر سر دخترش را تاج بندگی می‌داند.

از مهم‌ترین عامل اجتماعی شدن کودک، گروه همسالان است. از آنجا که آنها هم‌سن یکدیگرند و احساس برابری می‌کنند از معیارهای مشترکی که به اشخاص مسئول گروه مرتبط است پیروی می‌کنند. گروه همسالان در دوران بلوغ به اوج اهمیت خود می‌رسند. (کوئن، ۸۷: ۱۰۹)

و بر این اساس گرفتن عکس دسته‌جمعی با گروه همسالان در این جشن حاکی از اجتماعی شدن دانش‌آموزان است.

برنامه‌های بعد از جشن تکلیف

روز بعد از جشن تکلیف دختران با چادر نمازهای جشن تکلیف با امام جماعت، نماز جماعت خواندند. در هفته بعد از مراسم جشن تکلیف از طرف مدرسه دختران با چادرهای جشن عبادت به مسجد رفتند و نماز جماعت خواندند.

یافته‌های توصیفی

یافته‌های تربیتی زمینه است برای ورود به تحقیق که این یافته‌ها در تحلیل نهایی مؤثر خواهد بود.

جذابیت در مراسم جشن تکلیف

اکثر دانش‌آموزان که در این جشن شرکت کردند گردش به گرد کعبه را جذاب‌ترین قسمت جشن دانسته و بقیه دانش‌آموزان به ترتیب اجرای سرود، هدیه گرفتن، خواندن دعای فرج، قرآن خواندن، پذیرایی کیک و عکس و فیلم را بیان کردند و اکثریت خانواده‌ها گردش به گرد کعبه را بهترین قسمت جشن دانسته و تعداد زیادی از خانواده‌ها رضایت دانش‌آموز بعد از جشن مدرسه را بیان کردند.

درس‌های حضرت زینب(س)

همزمانی روز جشن با تولد حضرت زینب(س) اکثر دانش‌آموزان اظهار کردند درس‌هایی که از حضرت زینب(س) گرفتند درس حجاب بوده و بعد به ترتیب درس شجاعت، صبر، نماز، قرآن، فداکاری، نیکی به افراد و راست‌گویی را ذکر کردند.

عنوان جشن ادب

بیشتر خانواده‌ها از تغییر عنوان جشن تکلیف به جشن ادب اعلام رضایت کردند و علت آن را این‌گونه بیان داشتند؛ ۱. چون تکلیف حامل بار سنگین است. ۲. از مهم‌ترین شرایط جشن تکلیف ادب است. تعدادی از خانواده‌ها از این عنوان راضی نبوده و بیان کردند جشن ادب مخصوص ۷ سالگی است و از طرفی ادب برای شناسایی خدا و نزدیکی به او کافی نیست.

اولویت‌ها، زمان و مکان جشن

اکثریت خانواده‌ها از اولویت برنامه‌های جشن راضی بوده و در خصوص زمان و مکان، آن را مناسب دانسته، به جز تعداد کمی که مکان را مناسب ندانسته و علت آن را ایستادن و ندیدن قسمتی از برنامه دانستند.

یافته‌های تحلیلی

همان‌گونه که در جدول زیر آمده است بیش از ۲۲ مفهوم از دل تحلیل اولیه و جزء به جزء مصاحبه‌ها به دست آمده است. در مرحله کدگذاری محوری از این مفاهیم ۷ مقوله عمده انتزاع شدند و در نهایت در مرحله کدگذاری گزینشی دو مقوله هسته استخراج شدند. این دو مقوله هسته در قالب دوگانه‌های «بیرونی و دورنی» عوامل و انگیزه‌ها به دست آمدند.

جدول ۱- مفاهیم، مقولات و مقولات هسته.

مقولات هسته	مقوله	مفهوم
انگیزه درونی	انگیزه معنوی	ارتباط با خدا، انجام دستورات خدا، کسب آرامش، ارضاء نشدن نیازهای معنوی از طرق دیگر، آلوده شدن به واسطه تجملات.
انگیزه بیرونی	انگیزه اجتماعی	دغدغه مبارزه با نفوذ فرهنگ بیگانه تبلیغ و ترویج شریعت اسلامی و فرهنگ اهل بیت
	انگیزه ابزاری	علاقه مندی به کارهای جشن تکلیف، شاد و مهیج بودن جشن
عوامل درونی	بسترها و شبکه‌های معنوی	خانواده مذهبی فضای اجتماعی مذهبی: مسجد، مدرسه، هیأت گروه همسالان
	گروه مرجع	همزاد پنداری با شخصیت‌های مذهبی، همزاد پنداری با دوستان، اشتیاق به اعمال عبادی
عوامل بیرونی	آموزش مدرسه و والدین	آموزش عقاید، اخلاق و احکام
	آسیب‌ها، پیامدها و راهکارها	افراط و تفریط در جشن، تجملات، نافرمانی خدا شاد نبودن برنامه‌های جشن، برگزاری جشن مانند جشن تولد

کنش و انگیزه‌ها

شرکت در جشن تکلیف برای دانش‌آموز یک کنش است و این کنش می‌تواند با انگیزه‌های مختلفی توأم باشد. جشن تکلیف به‌عنوان یک آیین قلمداد می‌شود. آئین تنها شکل یا فرایندی از تفکر نیست بلکه شکلی از کنش به شمار می‌رود. آئین چیزی است که مردم با بدنشان انجام می‌دهند همان‌طور که با اندیشه‌شان آنرا اجرا می‌کنند. آئین شکل بیرونی دارد. (داگلاس، ۱۹۸۲/۱۹۷۰؛ دورکیم ۱۹۶۵/۱۹۱۲) هرچند که داده‌های تاریخی و تطبیقی نشان می‌دهد که ممکن است شکل بیرونی آئین مستقل از اندیشه‌ای که همراه آئین است تغییر کند، آئین غالباً برای مشارکت‌کنندگان تغییر شکلی خود را استعلا می‌بخشد. استعلا بخشیدن به تغییر

شکلی آیین به‌وسیله خلق و حدتی تجربی از اندیشه و کنش محقق می‌شود. (بل، ۱۹۹۲؛ کرستر، ۱۹۸۸، لینکن، ۱۹۸۹؛ راپاپورت، ۱۹۷۹) کنش‌گران هرکدام با قصد و انگیزه‌ای متفاوتی در جشن شرکت می‌کنند.

در مراحل کدگذاری و دستیابی به مفاهیم، سه انگیزه کشف شد:

انگیزه معنوی

دختران ۹ ساله با احساس بزرگی، خود را برای انجام مجموعه‌ای از فعالیت‌های دینی آماده ساخته و خود را در برابر دین، مردم و خدا مسئول می‌بینند بنابراین نیاز دارند با تلاشی دوچندان به مسئولیت‌های خود بپردازند به‌همین دلیل از تکلیف به تشریف و دوره بار یافتن به‌مقامی فوق‌العاده معنوی یاد می‌کنند.

در تحقیق یاد شده اکثریت مادران دانش‌آموزان رسیدن به مرحله تکلیف را ارتباط با خدا و عبودیت دانسته و علت برگزاری جشن تکلیف را اطاعت و بندگی خدا ماندگاری در ذهن دانش‌آموزان قلمداد کرده در طی مصاحبه‌های انجام شده از دانش‌آموزان، بیشتر آن‌ها معنای تکلیف را انجام دستورات خداوند می‌دانند و خاطرنشان کردند در سایه ارتباط با خدا کسب آرامش صورت گرفته است. از جمله انگیزه‌های معنوی که بیشتر مادران در طی مصاحبه‌ها ذکر کرده‌اند این است که ارضاء نیازهای معنوی انسان فقط از طریق ارتباط با خدا حاصل شده و بیش از نیمی از آنان اظهار داشتند که تجملات زیاد در جشن تکلیف سبب آلوده شدن دانش‌آموزان به ورطه‌ی مادیات می‌شود و انگیزه معنوی را از دانش‌آموزان می‌گیرد. و هم‌چنین تصاویر متنوعی از جشن تکلیف و جشن تولد به دانش‌آموزان نشان داده شد و طی مصاحبه از آنها خواسته شد که بیان کنند بین جشن تکلیف و جشن تولد کدام را بیشتر دوست دارند اکثریت آنها جشن تکلیف را انتخاب کرده و علت آن را ارتباط بیشتر با خدا و انجام دستورات خدا بیان کردند. پس به‌طورکلی می‌توان گفت که انگیزه معنوی یک عامل مهم در به تکلیف رسیدن دانش‌آموزان است.

انگیزه اجتماعی

در مصاحبه‌های انجام شده از انگیزه‌های اجتماعی جشن تکلیف که سبب نهادینه شدن آن در جامعه می‌شود والدین به موارد زیر اشاره کردند: - تعریف و تبلیغ جشن توسط خانواده‌ها، مدارس، صداوسیما، کانون‌های فرهنگی، جشنواره کودک و نوجوان. - تکرار جشن - زیاد اهمیت دادن به جشن تکلیف نسبت به جشن تولد. - گرفتن جشن به صورت باشکوه و به‌دوراز تشریفات که از اعتقادات و فرهنگ خانواده نشأت می‌گیرد و سبب کاهش اختلاف طبقاتی می‌شود. - پررنگ کردن مسائل دینی در جشن. - برگزاری جشن به صورت گروهی. از مهم‌ترین خصیصه این انگیزه احساس تکلیف فرد در برابر جامعه است. در اینجا والدین نقش اساسی را دارند که مسأله تبلیغ جشن و در نظر گرفتن نیازها و ضرورت‌های جامعه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

آیین‌ها نه فقط در موقعیت‌های اجتماعی خاص اجرا می‌شوند و از سوی پدیده‌های اجتماعی ساختمانند می‌شوند بلکه واجد معنای اجتماعی نیز هستند و آن‌ها به رابطه و موقعیت‌های اجتماعی مربوط می‌شوند. (لیچ، ۱۹۶۸) آیین‌ها شیوه‌ای از دلالت بر انجام نیات به طور اجتماعی جهت یافته و صورتی از مبادرت به آنها هستند. (گافمن، ۱۹۵۹، ص. ۱۹۶۷) براین اساس دانش‌آموزی که در جشن تکلیف شرکت می‌کند و مکلف می‌شود موقعیت اجتماعی او و رابطه‌اش با همسالان و دیگر افراد جامعه معلوم می‌شود.

انگیزه ابزاری

بر اساس مصاحبه‌های انجام شده اکثریت مادران برای دختران ۹ ساله در منزل جشن گرفته و از جمله کارهای انجام شده جشن: تزئینات، کیک، هدیه، برنامه شام، دعوت دوستان و اقوام بود و بیش از نیمی از آنها برای اجرای جشن گروه دعوت کردند و اکثریت آن‌ها بیان کردند که دانش‌آموزان بعد از جشن خیلی متحول شده‌اند.

جشن تکلیف به‌عنوان یک اجرای آیینی قلمداد می‌شود و اجرا عبارت است از: «امری که به‌گونه‌ای زیباشناسانه مشخص شده و صورتی رفیع از ارتباطات است در طریقی ویژه، مقید و برای مخاطب خود، حالت نمایشی یافته است.» (باومن، ۱۹۸۹، ص. ۲۶۲) بر اساس این تعریفی که از اجرا صورت گرفت و طی مصاحبه‌هایی که از مادران صورت گرفته شد مادرانی که برای اجرای جشن تکلیف گروه دعوت کرده و آن گروه اجرا داشته تأثیرات آن به مراتب نسبت به مادرانی که برای جشن اجرا نداشته‌اند بیشتر بود.

جدول ۲- فراوانی مهم‌ترین موارد جشن از انگیزه ابزاری در پاسخ‌گویان نمونه.

۲۰	برنامه شام	کارهای متداول تمام جشن‌ها
۲۰	کیک	
۲۰	تزیینات منزل	
۲۰	هدیه	
۱۳	دعوت اقوام	
۹	دعوت دوستان	
۱۳	نمایش	کارهای مخصوص جشن تکلیف
۱۳	مسابقه	
۱۲	شعرخوانی	
۱۲	عروسک‌گردانی	
۱۲	سخنرانی راجع به حجاب و نماز	
۱۲	داستان	
۱۲	بازی	
۲	جایزه دادن به هم سن و سالان	

در جدول زیر انگیزه‌های معنوی که از انگیزه‌های درونی است مهم‌ترین انگیزه برگزاری جشن تکلیف است و بعد از آن انگیزه ابزاری و سپس انگیزه اجتماعی در اولویت‌های بعدی انگیزه برگزاری جشن است.

جدول ۳- فراوانی اولویت مهم‌ترین انگیزه‌های پاسخ‌گویان نمونه هنگام مکلف شدن.

ابزاری	اجتماعی	معنوی	
۲۰	۷	۳۷	اولویت اول
۱۵	۵	۳۱	اولویت دوم
۱۰	۲۲	۲	اولویت سوم

باتوجه به مقولات عمده‌ای که در مرحله کدگذاری محوری استخراج شد در مرحله کدگذاری گزینشی در میان این مقولات عمده مقولات هسته به دست آمده که مقولاتی هسته به دو نوع انگیزه درونی و انگیزه بیرونی تقسیم می‌شود که انگیزه معنوی شامل انگیزه درونی و انگیزه اجتماعی و انگیزه ابزاری شامل انگیزه بیرونی هستند.

جدول ۴- مقولات اصلی و مقولات هسته در انگیزه برگزاری جشن تکلیف.

مقولات اصلی	مقولات هسته
انگیزه معنوی	انگیزه درونی
انگیزه اجتماعی	انگیزه بیرونی
انگیزه ابزاری	

عوامل درونی (تأثیر غیرمستقیم)

حضور دانش‌آموزان در محیط‌های مذهبی سبب ایجاد علایق مذهبی در آنان شده است. این علایق مذهبی در دانش‌آموز زمانی تشدید و تقویت می‌شود که اولاً او حاضر شود در بسترهای معنوی و ثانیاً ارتباط با افراد معنوی در این بسترها داشته باشد.

داشتن خانواده مذهبی و رفت‌وآمد در فضاها، اجتماعی، مذهبی مثل مسجد، مدرسه، هیئت مذهبی منجر به شکل‌گیری علایق مذهبی می‌شود و هم چنین

حضور وی در این مکان‌ها، ارتباط او با افراد معنوی مانند معلمان، روحانی مسجد و مدرسه و دوستان مذهبی را فراهم می‌کند.

در این حالت فرد کم‌کم این افراد را به‌عنوان الگوهای اخلاقی و رفتاری اتخاذ می‌کند و ایجاد این الگوهای ذهنی حس همانندگری را با این افراد ایجاد کرده.

افراد مذهبی برای دانش‌آموزان چیزی شبیه آن‌چه در ادبیات جامعه‌شناسی از آن به گروه مرجع تعبیر می‌شود تبدیل می‌شود. گروه مرجع شامل خانواده، معلمان، دوستان، روحانی مسجد و محله است.

در طی مصاحبه‌های انجام شده مجموعه‌ای از تصاویر به دانش‌آموزان نشان داده شد و از آن‌ها خواسته شد داستان هر تصویر را بیان کنند. یافته‌های حاصل از این تصاویر در جدول زیر گردآوری شده است.

جدول ۵- فراوانی مهم‌ترین عوامل درونی پاسخ‌گویان نمونه.

۱۴	تأثیرات نماز مادر	
۱۱	تأثیرات نماز پدر	
۶	تأثیرات نماز پدر و مادر	
۳۸	پوشش مناسب و هماهنگی در نماز با مادر	
۳۸	تقابل مسجد و مدرسه و خانه و علاقه به نماز خواندن در مسجد	فضای اجتماعی مذهبی
۲۰	قرآن خواندن بعد از نماز	
۲۸	دعا بعد از نماز	
۳۸	تجلی ثواب نماز در بهشت و شناخت کتاب صحیفه سجاده	

از داده‌های به‌دست‌آمده در جدول فوق این نتیجه حاصل شد که دانش‌آموزان دختر هنگام نماز خواندن مادر بیشتر تحت تأثیر قرار گرفته (همزادپنداری با شخصیت مادر) و آن‌ها نماز خواندن در مسجد را نسبت به نماز خواندن به مدرسه و خانه بیشتر دوست دارند (حضور در محیط دینی) از مهم‌ترین دلایلی که ذکر کردند خواندن نماز به جماعت در مسجد و دلایل بعدی به ترتیب ارتباط بیشتر با خدا و

آرامش زیاد در مسجد است. و بیش از نیمی از دانش‌آموزان اعلام کردند که هفته‌ای ۲-۳ بار به مسجد می‌روند و اکثریت آن‌ها با مادر به مسجد می‌روند.

پس می‌توان گفت عاملیت و محرک‌های درونی که بیشتر از بسترها و میدان‌های معنوی ناشی است. به شکل غیرمستقیم در شخصیت فرد اثر گذاشته و سبب می‌شود تا تصویر خوشایندی از اعمال عبادی در ذهن دانش‌آموز شکل بگیرد و ایجاد علاقه در وی کند.

عوامل بیرونی (تأثیر مستقیم)

آموزش والدین و مدرسه

این عوامل در بیرون از کنش‌گر قرار دارند.

آیینی اجتماعی کننده این عقیده را به دانش‌آموز عرضه می‌کند که باید متناسب با آیین رفتار کرد و به مرور زمان آن عقیده درونی می‌شود و در نتیجه دانش‌آموز به اراده خود انتخاب می‌کند که باید مطابق آن شکل آیینی عمل کرد.

ایجاد انگیزه برای دانش‌آموزان برای اجرای امور دینی از طریق محرک‌های بیرونی انجام می‌شود. این محرک‌های بیرونی دو گروه هستند. گروه اول والدین و گروه دوم افراد مذهبی که مرتبط با دانش‌آموز هستند مثل معلمان، دوستان، مربی پرورشی، روحانی مسجد و مدرسه.

به عبارت دیگر این افراد همان «دیگران مهم» دانش‌آموز هستند که او را برای انجام امور دینی تشویق می‌کنند.

انسان مغزی برای اندیشیدن و قلبی برای ساخته شدن و دست و اعضایی برای عمل کردن دارد و اسلام به‌عنوان نسخه تربیت بشر از ۳ بخش اعتقادات، اخلاق و احکام تشکیل شده است. (مصباح یزدی، ۱۳۷۷، ص. ۱۶)

بر اساس مصاحبه‌های انجام شده از مادران آموزش عقاید، اخلاق و احکام به دانش‌آموزان طبق جدول زیر است.

جدول ۶- فراوانی مهم‌ترین عوامل بیرونی پاسخ‌گویان نمونه.

۱۴	گفتاری	توحید	عقاید اسلامی		
۳۴	عملی				
۱۰	گفتاری	نیوت			
۱۶	عملی				
۱۶	گفتاری	امامت			
۱۷	عملی				
۴	گفتاری	معاد			
۳	عملی				
۱۶	گفتاری	اخلاقی			
۱۸	عملی				
۱۹	گفتاری	فردی		واجبات	احکام
۲۲	عملی				
۱۴	گفتاری	خانوادگی			
۱۸	عملی				
۱۰	گفتاری	اجتماعی			
۱۲	عملی				
۱۸	گفتاری	محرمات			
۲۰	عملی				

از داده‌های به دست آمده این نتیجه حاصل می‌شود که آموزش عقاید به دوروش صورت گرفته است: الف) روش گفتاری که شامل سؤال و جواب و تذکر زبانی است. ب) روش عملی که شامل تمرین و تکرار، داستان، فیلم، شعر، بازی، طبیعت‌گردی، زیارت، انجام اعمال عبادی توسط خانواده است. برای آموزش عقاید اسلامی در مدرسه از هر دو روش استفاده شده است. و بر اساس این یافته‌ها این نتیجه حاصل می‌شود که رعایت قوانین دینی از سوی پدر و مادر مهم‌ترین عامل در تربیت دینی است و سبک زندگی والدینی که بر اساس سبک زندگی دینی است

تأثیرات مهم در شکل‌گیری شخصیت فرزند دارد. همان‌طور که امام صادق (ع) فرموده‌اند: «کُونُوا دُعَاةً لِلنَّاسِ بِغَيْرِ أَلْسِنَتِكُمْ؛ مردم را به غیر زبانتان به سوی خدا بخوانید.» (حر عاملی، ۱۳۸۶، ص. ۲۴۶)

برای تقویت و تحکیم عقاید اسلامی در دانش‌آموزان بر اساس مصاحبه‌ها به موارد زیر می‌توان اشاره کرد: تداوم والدین، تهیه امکانات مانند سجاده زیبا و عطر و تسبیح، چادر و مقنعه، تمرین و تکرار مانند قراردادن دخترها در کنار مادر هنگام نماز، حضور در خانواده‌های مذهبی، ارتباط با خانواده‌های مذهبی، الگودهی مناسب، تشویق و تحسین.

مسابقه محرم و نامحرم بین دانش‌آموزان به اجرا گذاشته شد کسانی که در این مسابقه برنده شوند مصاحبه شده، یافته‌های این مسابقه به صورت جدول زیر است:

جدول ۷- فراوانی مسابقه محرم و نامحرم در بین پاسخ‌گویان نمونه.

۱۳	پدر و مادر	آموزش محرم و نامحرم
۴	مادر	
۲	پدر	
۴	مدرسه	
۹	گفتاری	شیوه آموزش محرم و نامحرم توسط خانواده
۱۸	عملی	
۶	انجام واجبات و ترک محرمات	علت رعایت محرم و نامحرم
۲	رفتن به بهشت	
۱	خلقت زن و مرد	

بر اساس یافته‌های جدول بالا این موارد شایان ذکر است آموزش محرم و نامحرم توسط پدر و مادر بیشترین میزان فراوانی را دارد آموزش از طریق عملی که با عنوان «روش الگویی» در تربیت دینی از آن یاد می‌شود بیشترین میزان تأثیر را روی دانش‌آموز دارد. بر اساس مصاحبه‌های انجام شده تمام دانش‌آموزان قسمت‌هایی از بدن که دیدن آن توسط نامحرم اشکال ندارد را ذکر کرده و شامل قرص صورت و از

مچ دست تا سر انگشتان می‌دانستند و اکثریت آنها علت رعایت محرم و نامحرم را انجام واجبات و ترک محرمات دانسته.

برای ترغیب فرزند به داشتن حجاب یافته‌های حاصل از مصاحبه‌ها: ۱. روش الگویی (الگو بودن مادر و خواهر)، ۲. ارائه آثار حجاب: در برخورد با دانش‌آموز باید به‌گونه‌ای رفتار کرد که آثار حجاب را در ما ببیند، ۳. ارائه الگو از طریق مجلات و تلویزیون، ۴. ارتباط با همسالان ۵. آموزش فلسفه حجاب، ۶. دقت در انتخاب مدرسه.

یکی از مبانی روش‌های الگویی تقلید است برخی از روانشناسان از تقلید به نام غریزه نام برده‌اند. و دسته‌ای دیگر با غریزه بودن آن مخالف هستند. (برک، ۸۶: ۴۵۴) و دسته‌ای دیگر از روانشناسان مانند فروید، تقلید را نوعی همانندسازی و انطباق با محیط دانسته و آن‌ها معتقدند که کودکان با تقلید از نگرش‌ها و ویژگی‌های رفتاری والدین، احساس می‌کنند قدری از قدرت و کفایت آنها را به‌دست آورده و از این طریق خود را با آن منطبق می‌کنند. (اتکینسون و همکاران، ۹۶: ۱۵۸)

عوامل مداخله‌گر

از عوامل مداخله‌گر که در جشن تکلیف دانش‌آموزان مؤثر است و از آن به‌عنوان آسیب‌های جشن تکلیف نام برده شده است و بر اساس مصاحبه‌های انجام شده مادران می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: افراط و تفریط در جشن، تجملات (یکسان بودن رنگ لباس و رنگ بادکنک و رنگ ظروف، گرفتن جشن در تالار)، نافرمانی خدا (موسیقی حرام، فیلمبرداری، رعایت نشدن حریم محرم و نامحرم)، برگزاری جشن تکلیف مانند جشن تولد، در نظر نگرفتن سن دانش‌آموز برای اجرای جشن، شاد نبودن برنامه‌های جشن.

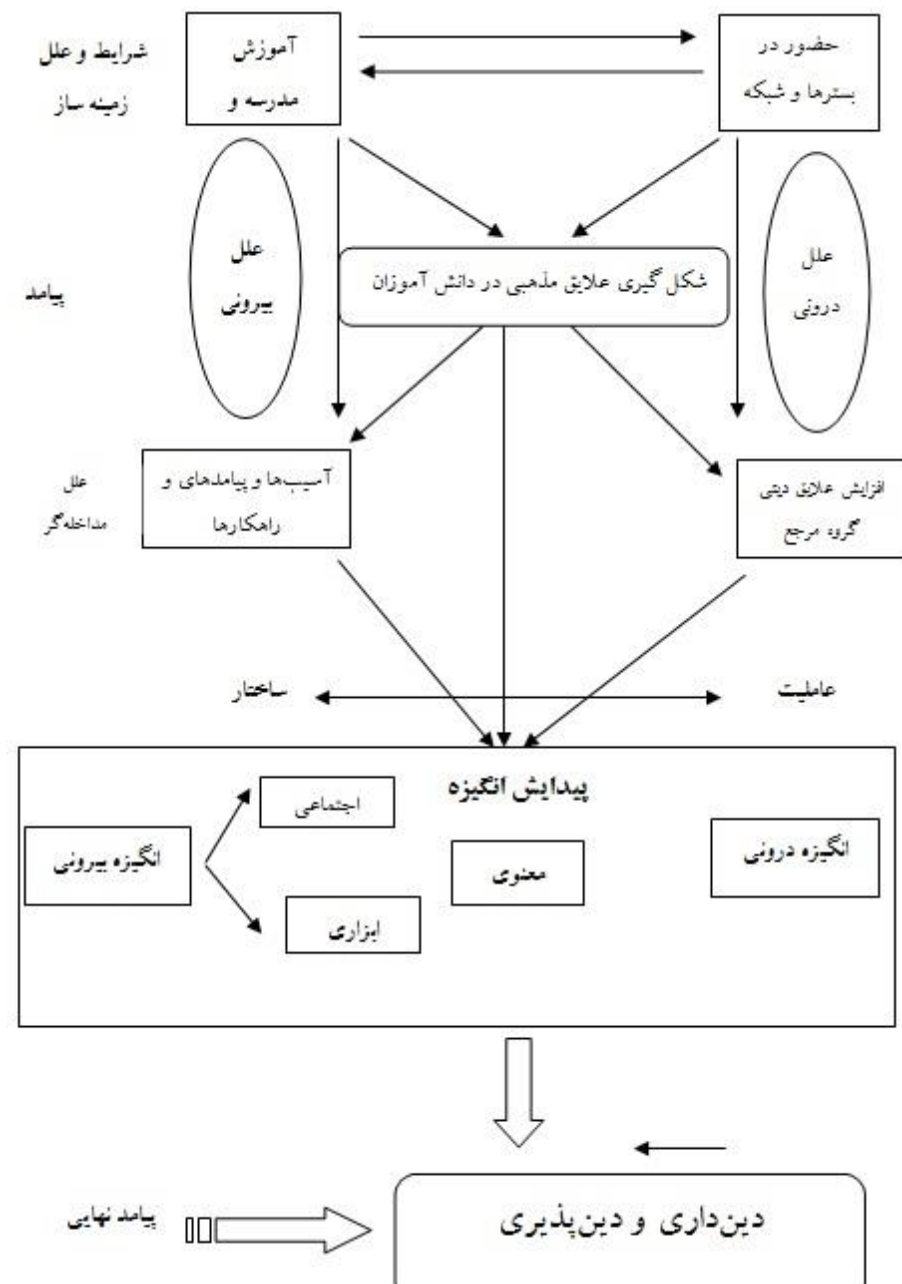
علل آسیب‌های جشن تکلیف بر اساس مصاحبه‌های انجام شده: چشم و هم چشمی و تعصب زیاد خانواده و توجه زیاد خانواده‌ها به مادیات، عدم دقت والدین در مسائل دینی، گم شدن هدف جشن که عبودیت خداست به دلیل گناه کردن.

پیامدهای منفی جشن تکلیف بر اساس مصاحبه‌های انجام شده: فراگیر شدن تجملات که سبب ایجاد اختلاف طبقاتی و بالا رفتن سطح توقعات بچه‌ها می‌شود، ایجاد تضاد در دانش‌آموز در اثر نافرمانی خدا، آموزش دین به صورت اجباری سبب زدگی از دین می‌شود، کاهش میزان رغبت دانش‌آموزان به دلیل افراط در جشن.

راهکار برای بالا بردن سطح آگاهی خانواده‌ها: برگزاری جشن به صورت شاد و ساده، اجرای برنامه توسط گروه‌هایی که مورد تأیید مدرسه است، برگزاری جشن به صورت گروهی، اجرای برنامه، اجرای مسابقه و بازی توسط مادر برای جلوگیری از تجملات، عامل بودن خانواده‌ها به مسائل دینی.

در تحلیل جشن تکلیف، اجرای شایسته جشن تکلیف به موارد زیر بستگی دارد: اجرای خوب، اجتماع افراد پیرامون دانش‌آموز در جشن (مثل والدین، مدیر، معلمان، مربی پرورشی، ...)، پیوند دانش‌آموز با افراد اجراکننده مانند مجری و عوامل اجرا و هم چنین روش اجرا، تثبیت عقیده دانش‌آموز.

مدل ۱- مدل فرآیندی- پارادایمیک عوامل و انگیزه‌های شرکت در جشن تکلیف.

مدل فوق نشان می‌دهد که با جمع شدن عوامل مختلف درونی و بیرونی با یکدیگر، انگیزه‌های درونی و بیرونی برای دانش‌آموز شکل می‌گیرد. در واقعیت‌های اجتماعی عوامل روی یکدیگر تأثیر می‌گذارند و مجموعه‌ای از عوامل هر کدام با میزانی از تأثیرگذاری روی دانش‌آموز ایجاد انگیزه می‌کند. در این جا مواردی مانند جذابیت جشن تکلیف، اولویت‌های برنامه‌های جشن و زمان و مکان جشن در شدت و ضعف عاملیت کنش گران مؤثرند. دانش‌آموزانی که جذابیت جشن مدرسه را به خاطر گردش به گرد کعبه از میان برنامه‌ها در اولویت قرار می‌دهند و والدینی که از زمان و مکان جشن و عنوان جشن ادب احساس رضایت می‌کنند بیشتر از عوامل بیرونی و ساختاری تأثیرپذیرند و محرک‌های بیرونی در تصمیمات آن‌ها دخالت زیادتری دارد. و از آن طرف دانش‌آموزانی که تجربه جشن خصوصی را داشته و از جشن تکلیف عمومی در مدرسه احساس رضایت کمتری دارند بیشتر به دلیل عامل ارادی و آگاهی فردی است. و معمولاً مجموعه‌ای از انگیزه‌ها زمینه ساز دین‌داری و دین‌پذیری دانش‌آموز می‌شود که این انگیزه‌ها به صورت اولویت‌بندی شده سبب این امر می‌شود.

نتیجه‌گیری

در تحقیق حاضر در پی کشف کردن عوامل و انگیزه‌های جشن تکلیف بودیم. برای این که این هدف محقق شود از طریق بررسی کیفی تلاش کردیم به معنای ذهنی کنش‌گران دسترسی پیدا کنیم. نتایج نشان می‌دهد که عامل درونی و بیرونی در برگزاری جشن مؤثرند که عوامل درونی از طریق بسترها و شبکه‌های معنوی با افزایش علایق دینی دانش‌آموزان و وجود گروه مرجع که شامل خانواده، دوستان، معلمان و روحانی مسجد و مدرسه است. نهایتاً در دین‌داری و دین‌پذیری دانش‌آموزان مؤثرند.

عوامل بیرونی که شامل آموزش مدرسه و والدین در زمینه‌های دینی و هم‌چنین بررسی و شناخت آسیب‌های برگزاری جشن و هم‌چنین علل این آسیب‌ها و پیامدها و راهکار آن‌ها است سبب تشویق دانش‌آموزان برای دین‌پذیری وی شده است.

عواملی که سبب می‌شود دانش‌آموز در یک زمان نسبتاً طولانی به این نتیجه برسد که امور دینی را باور کرده و به اجرا درآورد، یا این که با دخالت مستقیم افراد دیگر دین‌پذیر شود در یک پیوستار عاملیت و ساختار قرار می‌گیرد. بر اثر این عوامل، سه صورت از انگیزه در دانش‌آموز برای دین‌پذیری پدید می‌آید که عبارتند از: انگیزه‌های معنوی، اجتماعی و ابزاری. این عوامل و انگیزه‌ها در جهان واقع اجتماعی به‌روی یکدیگر تأثیر گذارند. این مدل کیفی شناختی عمیق از یک جامعه آماری با ارائه یک مدل نظری و فرضیاتی که از آن استخراج شده، ایجاد کرده است. برنامه‌ریزی جشن تکلیف در تقویت و افزایش علاقه و پاسخ‌گویی به انگیزه‌های ذهنی کنش‌گران یاری‌رسان است و جریان دین‌باوری و دین‌پذیری را به‌گونه‌ای شفاف بیان می‌کند، پیگیری تعاملات مدرسه با دانش‌آموز و خانواده با دانش‌آموز کشف تأثیرات آن‌ها بر یکدیگر را راحت‌تر کرده و شناخت عمیق‌تری برای ما می‌آورد.

فهرست منابع

۱. آقا بزرگ تهرانی، محمدمحسن، (۱۴۰۶ق)، الذریعه، بیروت: انتشارات: دار الاضواء.
  ۲. ابن طاووس، علی بن موسی، (بی تا)، التشریف بتعیین وقت التکلیف، در برنامه سعادت، تهران: انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
  ۳. ابن طاووس، علی بن موسی، (۱۳۷۷)، کشف المحججه، ترجمه اسدالله مبشری، تهران، انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
  ۴. ابن منظور، محمدبن مکرم، (۱۴۱۴)، لسان العرب، بیروت: انتشارات دارالصادر.
  ۵. اتکینسون، ال، ریثا، (۱۳۹۶)، زمینه روان شناسی هیلگارد، ترجمه محمد نقی براهنی و همکاران، تهران: نشر رشد.
  ۶. استراوس، ا. وج، کریبن (۱۳۹۰)، مبانی پژوهش کیفی، فنون و مراحل تولید نظریه ی زمینه‌ای، تهران: انتشارات نی.
  ۷. برک، اتوکلاين، (۱۳۸۶)، روان شناسی اجتماعی، ترجمه علی محمد کاردان، تهران: نشر علمی و فرهنگی.
  ۸. جوادى آملی، عبدالله، (۱۳۷۴)، زن در آینه جمال و جلال، قم: انتشارات اسراء.
  ۹. حر عاملی، محمدبن حسن، (بی تا)، تعلیقه بر التشریف بتعیین الوقت التکلیف، نسخه خطی شماره ۱۷۵۱ کتابخانه آیه الله گلپایگانی.
  ۱۰. حر عاملی، محمدبن حسن، (۱۳۸۶)، وسائل الشیعه، تهران: انتشارات کتابچی.
  ۱۱. حلی، جعفر بن حسن، (۱۴۰۸)، شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام، ترجمه: اسماعیلیان، بی جا.
  ۱۲. خردمندی، محمدعلی، (۱۳۹۴)، گل واژه تکلیف، تهران: انتشارات گلپهار.
  ۱۳. خمینی، روح الله، (۱۳۷۹)، تحریر الوسیله، قم: انتشارات دارالعلم.
  ۱۴. ذوالفقاری، شهاب الدین، (۱۳۹۲)، نامه های معلم احکام، تهران: انتشارات بهار.
  ۱۵. رفیع پور، فرامرز، (۱۳۸۷)، آناتومی جامعه، تهران: انتشارات سهامی.
  ۱۶. ریتزر، جورج، (۱۳۷۹)، نظریه های جامعه شناسی در دوران معاصر، مترجم محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی.
  ۱۷. سبحانی، جعفر، (۱۳۷۷)، البلوغ، قم: انتشارات مؤسسه امام صادق (ع).
  ۱۸. کلینی، محمدبن یعقوب، (۱۳۸۸ ش)، الکافی، الفروع، بی جا: انتشارات قدس.
  ۱۹. کوئن، بروس، (۱۳۸۷)، مبانی جامعه شناسی، ترجمه غلام عباس توسلی و رضا فاضل، تهران: انتشارات سمت.
  ۲۰. محسنیان راد، مهدی، (۱۳۸۴)، ارتباط شناسی، تهران: انتشارات سروش.
  ۲۱. محمدی ری شهری، (۱۳۷۵)، جشن تکلیف، قم: انتشارات دار الحدیث.
  ۲۲. مصباح، محمد تقی، (۱۳۷۷)، آموزش عقاید، قم: انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی.
  ۲۳. موریس، برایان، (۱۳۸۳)، مطالعات مردم شناسی دین، ترجمه سید حسن شرف الدین و محمد فولادی، قم: انتشارات زلال کوثر.
  ۲۴. نجفی جواهری، محمدحسن، (۱۳۶۲)، جواهر الکلام، بیروت: انتشارات دار احیاء التراث العربی.
25. Bauman, R. (1989). Performance. In E. Barnouw (Ed.) , International Encyclopedia of Communications (Vol. 3, pp. 262- 266). New York: Oxford University Press.

26. Bell, C. (1992). *Ritual Theory. Ritual Practice*. New York: Oxford University Press.
27. Douglas, M. (1982). *Natural symbols: Explorations in cosmology*. New York: Pantheon. (Original work published 1970)
28. Durkheim, E. (1965). *The elementary forms of the religious life* (J. W. Swain, Trans) New York: Free Press. (Original work published 1912)
29. Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. New York: Anchor Books.
30. Kertzer, D. I. (1988). *Ritual, politics, & power*. New Haven, CT: Yale University Press.
31. Leach, E. R. (1968). *Ritual*. *International encyclopedia of the social sciences* (Vol. 13, pp. 520-526). New York: Macmillan
32. Lincoln, B. (1989). *Discourse and the construction of classification*. New York: Oxford University Press.
33. Rappaport, R.A. (1979). *Ecology, Meaning, & religion*. Berkeley: North Atlantic Books.
34. <http://en.wikipedia.org/wiki/Quincea%20era>.
35. <http://www.jewfaq.org/harmitt.htm>.
36. <http://en.wikipedia.org/wiki/wnfirmination>.